

FOTOGRAFICKÉ DESKY DNES – 15 LET PO POVODNÍCH¹

BLANKA HNULÍKOVÁ

Úvodem o povodních

Tato studie se zaměřuje nejen na problematiku důsledků povodní, ale také na zhodnocení současného stavu povodněmi postižených archiválií. Při těchto pohromách bylo poškozeno, kromě jiného, velké množství fotografických fondů a sbírek. V rámci projektu *Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR* byl aplikován výzkum na vybraných fondech, který se zabýval problematikou degračních změn. Ten dosud probíhá ve spolupráci Katedry fotografie FAMU, především ateliéru Restaurování fotografie a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR².

Přírodní katastrofy provázejí lidstvo po celou dobu jejich existence, navíc přicházejí zpravidla nepředvídaně. Pokud přihlédneme k nejnovějším českým, pak jsou u nás největšími katastrofami povodně na Moravě v roce 1997 a v Čechách o pět let později v roce 2002. Každá taková katastrofická událost má svůj příběh, jednoznačně destruktivní průběh a tomu odpovídající následky. Pro budoucnost se získané zkušenosti (aplikovaný výzkum) využívají jako zdroj informací pro zvládnání krizových situací. Vznikají pracovní týmy, které se zabývají hodnocením krizových událostí a definují se postupy, jejichž důsledkem je též vytváření krizových plánů. Z hlediska záchrany a ochrany obyvatel velkých i menších aglomerací, přírody, či hmotných a nehmotných hodnot je to snaha velmi prospěšná. Je však třeba zabývat se i vyhodnocováním důsledků použitých záchranných postupů, materiálů a metod při nakládání a následné rekultivaci povodněmi poškozeného kulturního dědictví.

Povodně na Moravě

Ničivé následky, které způsobila povodeň na Moravě v létě 1997, nikdo v takové míře neočekával. Média informovala o „tisícileté“ vodě, která ničila po re-

-
- 1 Tato studie byla vypracována na Akademii múzických umění v Praze v rámci projektu *Zhodnocení a interpretace fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR*. Jmenovaný projekt je podpořen z prostředků Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, kterou poskytl MŠMT ČR v roce 2014. Projekt spolufinancuje AMU. Projekt probíhá v letech 2014–2018.
  - 2 Masarykův ústav a Archiv akademie věd České republiky (dále ve zkratce MÚ a Archiv AV ČR) je veřejná vědecká instituce, která je součástí sítě institucí Akademie věd České republiky. Původně se jednalo o dva samostatné ústavy, které jsou od roku 2006 společnou institucí. Z hlediska archivního zaměření se jedná o specializovaný archiv. V současné době sídlí v ulici Gabčíkova 2362/10 v Praze 8.

lativně dlouhém období bez záplav. Došlo ke škodám na soukromém majetku obyvatel vesniček, městysů a měst a souběžně také k poškození státního majetku a státních kulturních památek. Škody byly vyčísleny zhruba na 62 miliard korun.³ Protipovodňová opatření nebyla dostatečná nebo neexistovala vůbec. Nepočítalo se hlavně s tak „vysokou“ vodou. Následně se mezi lidmi zvedla velká vlna solidarity. Byl vytvořen krizový štáb, který řídil dočasná protipovodňová opatření a likvidaci nejkritičtějších následků. Především se soustředil na pomoc zaplaveným oblastem a evakuaci lidí. Teprve poté, až voda opadla a lidé se vraceli domů, nastal čas na zhodnocení škod a záchranu také kulturního dědictví. Poškozené materiály byly z majetku státních i soukromých institucí, státních orgánů, občanských sdružení a obecně prospěšných spolků.

Povodeň na Moravě ukázala na tehdejší nepřipravenost většiny pracovníků pamětových institucí, záchranných složek, institucí i a orgánů státní správy. Chyběla především zkušenost a jasně nastavitelná pravidla pro možné katastrofy podobného formátu. Bylo tehdy k dispozici minimální nebo téměř žádné technologické vybavení, scházel materiál pro krizové události, vážla důslednější a integrovaná organizace záchrany. Zaměstnanci postižených institucí se spontánně snažili zachraňovat zaplavené dokumenty, knihy, fotografie a další předměty.

Reakce na moravské povodně

V jednotlivých institucích se objevily návrhy na opatření, která by umožňovala kvalitnější a důslednější přípravu na možný příchod živelných pohrom. Hlasy o nutnosti krizového plánování a protipovodňových opatření se ozývaly z republikových ministerstev vnitra, kultury, zemědělství a životního prostředí.⁴

Problematika povodní a dalších živelných událostí se stala hlavním tématem i seminářů, konferencí a dalších odborných setkání pracovníků pamětových institucí. Příkladem takového odborného setkání byl XI. seminář restaurátorů a historiků v roce 2000 v Litoměřicích. Zde zaznělo několik přínosných příspěvků. Magda Součková z Národní knihovny v Praze sumarizovala problematiku živelných pohrom v přednášce: *Předcházení haváriím a živelným pohromám v knihovnách*.⁵ Lucie Weberová a Bronislava Bacílková ze Státního ústředního archivu v Praze (dnes

3 Povodňové škody dolehly především na oblasti v povodí řek Moravy a Odry. https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Povodn%C4%9B_na_Morav%C4%9B_a_Odry&oldid=15614996 [22. 3. 2018].

4 Vláda ČR reagovala na povodně změnou tzv. vodního zákona předpisem č. 14 z roku 1998 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon z roku 1973. Podrobnější a lépe propracovaná strategie ochrany před povodněmi pro území České republiky byla až v následujícím zákonu č. 254 z roku 2001 Sb. Plně znění předpisů a zákonů je k dispozici na stránkách Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky (<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw> [citováno 10. 12. 2017]).

5 Příspěvek byl vydán ve sborníku semináře: Součková, Magda: *Předcházení haváriím a živelným pohromám v knihovnách*. In: XI. seminář historiků a restaurátorů: Litoměřice 13. 9. – 16. 9. 2000. Praha 2003, s. 323–338.

Národní archiv) zpracovaly téma k problematice plísni s názvem *Opakovaná kontaminace plísněmi a desinfekce papíru*.⁶

Také i Klub techniků z Prahy uspořádal seminář v létě roku 2000, který se zabýval problematikou povodní. Na tomto semináři se Josef Reidinger zaměřil ve svých dvou příspěvcích nejprve na legislativní stránku prevence a ochrany před povodněmi a pak na praktickou strategii ochrany před povodněmi.⁷ Cíleně zaměřený byl příspěvek Ladislava Srubka, který představil *Technologická opatření pro ochranu Prahy před povodněmi*.⁸

Souběžně s odbornými setkáními vznikaly i přínosné publikace zaměřené na problematiku povodní a nápravy následků. S vodním živlem je spjato možné působení nebezpečných mikroorganismů, které nejen poškozuje zaplavené předměty, ale také představují veliké zdravotní riziko pro osoby, které s nimi manipulují. Pod hlavičkou Státního zdravotního ústavu v časopisu *Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica* (AHEM) vyšlo několik podnětných článků. Nejprve byl podnětným zdrojem článek autorky J. Paříkové a kolektivu s názvem *Metodický postup dezinfekce mikroskopických hub v pracovním a životním prostředí člověka*.⁹ Dále byly zveřejněny konkrétní informace o boji s plísněmi v průběhu povodní na Moravě v mimořádném čísle časopisu AHEM s názvem *Povodně 1997 – zkušenosti hygienické služby*.¹⁰ Publikace *Jak likvidovat plísně* autorem Jeleny Paříkové a Ireny Kučerové shrnuje zkušenost boje s plísněmi z roku 2001.¹¹

V zahraničí se ochranou a zabezpečováním ohroženého kulturního dědictví i přírodními katastrofami zabývá Mezinárodní komitét Modrý štít¹². V České republice vznikla česká odnož s názvem Český komitét Modrého štítu. Je neziskovou národní společností již zmiňovaného Mezinárodního komitétu. Česká odnož se připojila k činnosti preventivní ochrany, zmírňování potenciálních rizik

---

6 Příspěvek byl vydán tamtéž. Weberová, Lucie – Bacílková, Bronislava: *Opakovaná kontaminace plísněmi a desinfekce papíru*. In: XI. seminář historiků a restaurátorů: Litoměřice 13. 9. – 16. 9. 2000. Praha 2003, s. 339–351.

7 Příspěvky Josefa Reidingera byly vydány ve sborníku semináře v následujících odkazech: Reidinger, Josef. *Strategie ochrany před povodněmi pro území České republiky*. In: Blažek, Vladimír, (ed.): *Jak jsme připraveni na povodně: sborník semináře* 28. června 2000, Praha, Klub techniků. Praha 2000, s. 15–28; Reidinger, Josef: *Nářízení vlády č. 100/1999 Sb. (o ochraně před povodněmi) a současný stav realizace opatření*. In: Tamtéž, s. 7–14.

8 *Problematika opatření proti povodním v Praze* je ve sborníku semináře. Srubek, Ladislav: *Technologická opatření pro ochranu Prahy před povodněmi*. In: Blažek, Vladimír, (ed.): *Jak jsme připraveni na povodně*, s. 52–59.

9 Paříková, Jelena a kol.: *Metodický postup dezinfekce mikroskopických hub v pracovním a životním prostředí člověka*. *Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica* 1998, Příloha 2, s. 1–13.

10 Beranová, Renata, (ed.): *Povodně 1997 – zkušenosti hygienické služby*. *Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica* 1999, zvláštní číslo, s. 1–118.

11 Paříková, Jelena – Kučerová, Irena: *Jak likvidovat plísně*. Praha 2001.

12 Komitét má anglické označení International Committee of the Blue Shield se zkratkou ICBS, který byl založen v červenci 1996.

a k pomoci při záchraně kulturního dědictví ohroženého přírodní katastrofou, selháním člověka či ozbrojeným střetnutím v roce 1999.¹³

Povodně v Čechách

Přestože povodně na Moravě nastartovaly mnoho preventivních opatření a ukázaly nutnost připravenosti na podobné scénáře, byly důsledky povodně v Čechách v roce 2002 opět katastrofální. O reálném nebezpečí v záplavových zónách v okolí velkých řek, tedy i Vltavy, byli odpovědní pracovníci relativně včas informováni. Z hlediska změn klimatu a vývoje počasí bylo rozhodnuto o stavbě mobilních protipovodňových bariér, které uchránily převážně historické centrum Prahy, Staré Město. Pokud by nebyly použity, škody na kulturním dědictví mohly být ještě větší. Tato první „stěna naděje“ odstartovala realizaci dalších částí protipovodňových zábran. Vzniklo celkem sedm etap, které měly postupně zabezpečit hlavní části Prahy od Smíchova po Holešovice, ale i okrajové části jako je Velká Chuchle, Zbraslav, Radotín a Troja. Bohužel všechna opatření realizovaná v letech 2003 až 2012, byla inspirována až ničivými důsledky povodně v roce 2002.¹⁴

Pokud je možné tuto katastrofickou událost v krátkosti shrnout, tak můžeme říci, že proběhla ve dvou etapách od jihu Čech v oblasti řeky Vltavy a jejího povodí. Dále pokračovala na sever Čech přes Prahu a dále na dolní tok Labe i s okrajem povodí Ohře a povodí Dyje. Nejprve byla hodnocena jako 50letá voda. V druhé etapě zaútočila jako „tisíciletá“ povodeň. Celkem při této zhruba 14denní povodni přišlo o život 14 lidí a bylo spočítáno asi 73 mld. Kč škod.¹⁵

Do souhrnu škod se jen velmi těžko dají vyčíslit poškozené kulturní hodnoty ze zaplavených pamětových institucí. Zaplaveny byly knihovny měst a obcí, ale i vysokých škol a vědeckých ústavů. Dále byly poškozeny fondy Národní knihovny ČR v suterénu původní budovy Klementina a v depozitáři v Neratovicích. Velké škody byly v archivu Národního technického muzea, dále v prostorách Invalidovny se sbírkami různého druhu a velkého rozsahu. Dále tisíce zasažených kartonů z Vojenského historického archivu. Velmi byl zasažen i Archeologický ústav na Malé Straně. Zaplavena byla dokumentace archeologických nálezů, včetně fotografických příloh, dále knihovna a archiv plánů. Mezi dalšími postiženými institucemi byl Archiv České akademie věd s množstvím fondů, osobních pozůstalostí a sbírek. Poškození se nevyhnulo ani státním úřadům: například byly zatopeny archivy

13 Více o organizaci na stránkách ICOM National Committee Czech Republic <http://network.icom.museum/icom-czech/partneri/modry-stit/> [10. 12. 2017].

14 První protipovodňová ochrana Prahy formou mobilních zábran byla vytvořena v relativně krátké době od jara 1999 do června 2000. Chráněna byla část Starého Města a Josefova ve směru od Žofína, kolem Národního divadla, dále Karlovy Lázně s ukončením u hotelu Four Seasons na Alšově nábřeží. Více o strategii protipovodňových zábran: <https://www.eko-system.cz/mobilni-protipovodnova-ochrana-hlavniho-mesta-prahy/> [20. 12. 2017].

15 Povodeň v Česku (2002). Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Povode%C5%88_v_%C4%8Cesku_\(2002\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Povode%C5%88_v_%C4%8Cesku_(2002)) [22. 3. 2018].

a spisovny ministerstev dopravy, zemědělství a Českého statistického úřadu. Není možné pominout ani zaplavená divadla a muzea. Voda se nevyhnula ani soudním budovám. Ve výčtu by bylo možné ještě pokračovat.

Záchranná opatření a doporučení

Pro záchranu kulturního dědictví z postižených institucí vznikla v Praze dvě koordinační centra: ve Státním ústředním archivu a v Národní knihovně ČR. Pracovníci obou center se snažili pomáhat a radit. Zprostředkovali mnoho kontaktů na mrazírenské podniky, výrobce a dodavatele potřebného vybavení a materiálů, stěhovací firmy a další instituce.¹⁶

Postižené instituce se samy zajímaly o potřebné informace a snažily se organizovat záchranu záplavou postižených materiálů. Velká část papírových dokumentů, knih a archiválií byla zmrazena v Mochovských mrazárnách na Kladně. Se zmrazováním dokumentů se souběžně otevřela otázka jejich následného znovuvyužití, jako dlouhodobého řešení. Zamražením se otázka požadovaného vysušení posunula k cíli, ale nevyřešila se. Z hlediska vysokých finančních nákladů na uchování velkého množství různých dokumentů ve zmraženém stavu mrazu, bylo nutné řešit i způsob následné péče. Národní knihovna ČR a Státní ústřední archiv započaly nejprve formou testů a poté i výzkumným projektem, zaměřeným na různá doporučení ohledně metod sušení. Výsledky zjištěných testů byly výborným zdrojem informací pro většinu postižených institucí, protože mohly vytvořit plán sušení podle zvolené metody. Podle konkrétní prověřené metody mohly plánovat objem finančních prostředků a lidské zdroje potřebné na vysušení zmrazených dokumentů.¹⁷

S problematikou sušení a čištění se pojí i potencionální nebezpečné působení mikroorganismů, především plísní. Mnohé informace již byly obsaženy v předchozích doporučeních. Téměř ihned po zaplavení prvních paměťových institucí Státní ústřední archiv na svých webových stránkách uveřejnil několik důležitých informací. Na prvním místě se jednalo o soubor hygienických opatření, která je vhodné dodržovat při manipulaci s povodní zasaženými dokumenty. Doporučení obsahovalo metodiku osobní ochrany, práce s dokumenty, čištění a dezinfekci zasažených prostor.

Státní ústřední archiv v Praze zřídil zvláštní webovou stránku - tzv. „povodňové stránky“. Zde byla uvedena nejen konkrétní doporučení, ale také e-mailové adresy a telefonní spojení, kde bylo možné zjistit či nahlásit nově zjištěné škody. Současně webové stránky obsahovaly aktuální informace o rozsahu škod. Záchranné prá-

---

16 Polišenský, Jiří: Odstraňování následků povodní na knihovních fondech: aktivity NK ČR. In: Zvládnání krizí a jejich následků: Crisis Management and Recovery: Caslin 2003. Praha 2003, s. 71–73.

17 Studium vlivu sušících metod na fyzikálně-chemické a mikrobiologické vlastnosti různých druhů papíru. In: Národní knihovna České republiky [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2013, leden 2003 [cit. 2017-12-16]. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/sprava-a-ochrana-fondu/havarie-a-zivelní-pohromy/studium-vlivu-susících-metod-na-fyzikalne-chemicke-a-mikrobiologicke-vlastnosti-ruznych-druhu-papiru> [16. 12. 2017].

ce a informace o záchraně kulturního dědictví byly poskytovány nejen odborníky ze Státního ústředního archivu, ale také spolupracujícím Odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR. Je pravděpodobné, že v důsledku lepší informovanosti veřejnosti bylo k dispozici více dobrovolníků a spolupracujících firem.¹⁸

Zaměření analýzy

Poškození při povodních není vždy stejné, především je závislé na průběhu záplav, formě a způsobu uložení dotčených archiválií a době působení vodního živlu. Aby bylo možné stanovit určité závěry, byl pro analýzu vybrán konkrétní druh fotografických dokumentů ze sledovaného fondu. Předmětem analýzy vlivu povodní i způsobu jejich následného ošetření byly fotografické desky¹⁹ z osobního fondu J. V. Daneše²⁰, který je uložen v Archivu AV ČR. Osobní fond obsahuje nejen negativy a diapozitivy, ale také pozitivy a další papírové dokumenty, které doplňují privátní charakter fondu.

Pro optimální vyhodnocení poškození bylo sledováno několik základních informací: průběh povodní, průběh záchranných prací a způsob uložení. Pak teprve bylo možné provést vlastní průzkum. Již v průběhu průzkumu vyplynulo několik zajímavých zjištění, která budou předmětem dalšího zkoumání. Nyní následuje přehled zjištěných informací.

Průběh povodní

Pražské povodně souvisely až s druhou povodňovou vlnou ze dne 12. srpna 2002, kdy došlo k rozliti Vltavy do přilehlých částí města. Byl vyhlášen stav nouze. Budova Archivu AV ČR se nacházela ve Starých Bohnicích²¹ a byly zde uloženy některé fondy i sledovaný fond J. V. Daneše.

Voda v Praze kulminovala 14. srpna s hladinou 782 cm, což odpovídá době opakování 500 let. Hladina vody začala stupňovitě klesat. Hladiny zaplavení byly v různých částech Prahy rozdílné, především záleželo na terénních rozdílech v zatopených oblastech. Povodí Vltavy až 18. srpna ve dvě hodiny ráno oznámilo, že Vltava v Praze klesla na třetí povodňový stupeň.²²

18 Citované „Povodňové stránky“ jsou nyní přístupné v archivované části webu Národního archivu. <http://www.nacr.cz/sua/vystavy/akce02/voda/index.htm> [22. 3. 2018].

19 Fotografickými deskami jsou souhrnně pojmenovány negativy a diapozitivy se skleněnou podložkou, které mají obdobnou želatínovou citlivou vrstvu.

20 Popisovaný fond má název „Daneš Jíří Viktor“ s číslem listu v evidenci Národního archivního dědictví 274 Archivu Akademie věd České republiky. Archiválie obsažené ve fondu jsou v časovém rozsahu let 1880–1928. Tento fond obsahuje část celé pozůstalosti fotografa a geografa J. V. Daneše. Další části jsou uloženy v Náprstkovu muzeu v etnografické fotosbírce a v Archivu Náprstkovy muzea s evidenčním listem NAD č. 99. Jiný díl pozůstalosti je součástí sbírek a fondů Sládečkova Vlastivědného muzea v Kladně.

21 Přesná adresa areálu archivu je V Zámčích 56/76, Praha 8 – Bohnice.

22 Podrobné informace o průběhu povodní v Praze jsou uvedeny ve zprávě státního podniku Povodí Vltavy. Viz: Hudler, Petr: Povodeň – srpen 2002: Souhrnná zpráva za Povodí Vltavy, státní podnik. In: Povodí Vltavy: státní podnik [online]. Praha: Povodí Vltavy, 2013, březen 2003. Dostupné z: <http://www.pvl.cz/files/download/hydrologicke-informace/zpravy-o-povodni/2002-08-zprava-o-povodni.pdf> [14. 12. 2017].

Archivní budova AV ČR byla v Bohnickém údolí, kde voda byla déle, než například v Zoologické zahradě, která je na stejném břehu v obdobné vzdálenosti od řeky Vltavy. Do zaplavených prostor se pracovníci Archivu AV ČR dostali, až po úplném opadnutí vody, pravděpodobně 16. srpna ve večerních hodinách.

Postup záchranných prací

Než začaly být prováděny záchranné práce, byly nejprve vyhodnoceny postupy vyklízení, konkrétně byly stanoveny priority v pořadí odklizení a čištění fondů. Z hlediska velkého objemu zasažených archiválií je to pochopitelné. Sledovaný fond J. V. Daneše byl považován za méně významný, protože byl dosud nezpracovaný a jistým způsobem tak i neznámý.

Dnem 17. srpna začalo vyklízení prostor. Mnoho archiválií tak bylo odklizené až v průběhu 72 hodin od opadnutí vody. Začínalo tak docházet k usazování a zasychání kalů, k tvorbě krystalických usazenin i k počínajícímu růstu plísní a bakterií. Sledovaný fond přišel na řadu s ostatními méně preferovanými fondy v dalších dnech, pravděpodobně až po dalších 72 hodinách. Bohužel přesnější určení doby působení záplavových usazenin není známo, protože se při záchranných pracích nevedl deník.²³

Použitý postup byl zvolen podle doporučení Státního ústředního archivu (dnes Národní archiv). Většina fondů byla uložena v různých typech obalových materiálů: jednalo se o archivní kartony, papírové krabice a plastové přepravky. V těchto obalech byly znečištěné archiválie postupně oplachovány. Nejprve byly odstraněny nejsilnější nánosy proudem tekoucí vody a poté byly jednotlivé balíčky, krabičky a další menší bloky oplachovány roztokem vody s přídavkem Ajatinu.²⁴ Podle pracovníků Archivu AV ČR se nezaznamenávalo množství (koncentraci) použitého dezinfekčního přípravku, ani to zda jej používaly všichni a na všechny materiály.

Po základním očištění došlo k roztřídění archiválií a knih. Některé byly volně sušeny, ale většina se zabalila a zamrazila v Mochovských mrazírnách.²⁵ Podle odhadu bylo z Archivu AV ČR zamraženo asi 200 běžných metrů archiválií, 5 běžných metrů starých i vzácných tisků a okolo 1000 svazků odborných knih.²⁶

Revitalizace a restaurování poškozených archiválií začala již v roce 2002. Část spisového materiálu sušila na volném vzduchu firma První archivní a spisoven-

---

23 Borýsková, Štěpánka – Mádlová, Vlasta – Pavlíček, Tomáš W.: Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni. *Práce z dějin Akademie věd* 6(2), 2014, s. 189–196.

24 Ajatin je obchodní název oblíbeného dezinfekčního prostředku, který je velmi dobře rozpustný ve vodě. Hlavní součástí Ajatinu je benzododeciniumbromid.

25 Mochovské mrazírny, a. s. s provozovnou v Kladně byly jednou ze spolupracujících institucí, které umožnily rychlé zamrazení poškozených dokumentů.

26 Zdrojem dat byl soupis materiálů zamražených v Mochovských mrazírnách, který uveřejnil Státní ústřední archiv na svých webových stránkách v roce 2002. Soupis fondů a sbírek uložených v Mochovských mrazírnách, a. s. – provozovna Kladno: Státní ústřední archiv v Praze. In: *Ikaros: elektronický časopis o informační společnosti* [online]. Dostupné z: <https://ikaros.cz/dokumenty/mochov.htm> [14. 12. 2017].

ská, s. r. o. z Blanska. Na sušení části knih bylo využito upravené sušička na dřevo v zařízení Knihovny AV v Jenštejnu. Diplomy a některé vzácné jednotliviny vědeckých osobností restauroval RNDr. Miroslav Široký, CSc. z Dobřichovic u Prahy. Část diplomů a nezamražené fotografické pozitivy a negativy restauroval Bohumil Šimeček z Hodonína. Část fotosbírkky, která byla zmražená, restauroval František Sysel z Kroměříže.²⁷

Skleněné negativy a diapozitivy nebyly mrazeny, ale byly čištěny na místě a volně sušeny. Pro lepší odtékání vody byly na odkládání použity plastové stojánky.²⁸ Skleněné diapozitivy jsou složeny ze dvou částí ze skleněné desky s obrazovou citlivou vrstvou a z krycího skla. Obě části jsou většinou oblepeny papírovým proužkem. V případě, že se krycí sklo vlivem vlhka oddělilo, byl diapozitiv čištěn samostatně a již se k němu krycí sklo nepřikládalo. Po vyčištění a vysušení všech skleněných desek se vše postupně ukládalo do plastových přepravek. Velmi často tak došlo k přesunutí evidenčního pořadí, ke ztrátě informací z obalového materiálu či z krycího skla u diapozitivů. K přebalení skleněných negativů a diapozitivů do obalů archivní kvality docházelo postupně, až při následném archivním zpracování či identifikaci.

Průzkum fyzického stavu

Pro posouzení fyzického stavu fotografických desek, dlouhodobě uložených v nové budově Archivu AV ČR, byl zvolen postupný průzkum, který byl součástí již zmiňovaného projektu na Zhodnocení a interpretaci fotografického fondu Archivu Akademie věd ČR.²⁹

Průzkum se cíleně zaměřil na fotografické desky, které vznikly v průběhu cesty kolem světa Jiřího Viktora Daneše. Jedním z výstupů bylo shrnutí zjištěných degračních projevů se zaměřením na srovnání změn zatopených a nezatopených desek. Výsledné zpracování bude mít formu statistického vyhodnocení. Současně se bude provádět ohledání a popis individuálních poškození. Průzkum se začal realizovat v roce 2015. Cílený průzkum s přesnou specifikací se provádí od počátku roku 2016 do současnosti. Přesto je možné již v jeho průběhu některé informace vyhodnocovat.

Fotografické desky, které byly cílem průzkumu, jsou z fondu, který byl původně nezpracovaný a který byl archivně zpracováván, až v průběhu průzkumu. Archiváři, kteří tento fond zpracovávají, zvolili specifickou formu řešení evidence snímků.

27 Většina informací o způsobu nápravy povodňových škod na archiváliích Archivu AV ČR, byla prezentována na výstavě v Clam-Gallasově paláci v Praze 1, která probíhala od 13. 8. do 3. 10. 2004. Krátkou informací o výstavě a několik zajímavostí uvádí ve svém článku Vlasta Mádlová. Mádlová, Vlasta: Výstava Zkáza a naděje: vodní živel a archivy. Archivní časopis 55, 2005, s. 43–45.

28 Pracovníci použili alternativní stojánky a to kuchyňské odkapávače na talíře.

29 Jmenovaný projekt je podpořený z prostředků Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, kterou poskytlo MŠMT v roce 2014. Projekt spolufinancuje AMU a probíhá ve vzájemné spolupráci Katedry fotografie FAMU, především ateliéru Restaurování fotografie a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. Je plánován na léta 2014–2018.

Jako informační zdroj využili původní autorský seznam snímků a nyní se podle něho snaží všechny snímky určit. Ideálně bude mít každý snímek inventární číslo s uvedením destinace. Zajímavostí je, že autor vytvářel stejný fotografický záběr nejprve v negativu, poté v diapozitivu a pak také na papírový pozitiv. Diapozitiv a papírový pozitiv³⁰ byly vytvořeny z matričního negativu. Někdy autor při tvorbě diapozitivu či pozitivu změnil výřez obrazu, použil krycí retuš nebo rozdělil snímek na dva obrazy. Pokud je možné sledovat původnost snímků, tak se autor někdy uchýlil k vytvoření reprodukce pohlednice nebo jiného záběru, pravděpodobně zakoupeného na navštíveném místě.

Co se týká množství, tak snímky z jeho cesty obsahuje necelých 1 500 kusů skleněných desek s určenou lokalitou a dalších přibližně 400 kusů neurčených. V průběhu průzkumu se snímky současně určovaly, a proto některé z nich měly přiřazené inventární číslo až po průzkumu. Pokud je možné přibližně určit poměr zatopených a nezatopených desek, tak zhruba jedna třetina desek byla poškozena vodním živlem.

Při průzkumu byl posuzován fyzický stav samostatně pro skleněnou podložku a zvláště pro citlivou vrstvu. Každý hodnocený snímek byl popsán samostatně. Pro zápis a evidenci informací byl zvolen jednoduchý systém záznamu do tabulky v programu MS Excel. Každá jednotlivina byla označena pořadovým číslem s uvedením všech zjištěných informací na jeden řádek. Nebylo možné použít identifikaci podle inventárních čísel, protože všechny snímky nebyly určeny nebo se stejné číslo opakovalo, jak pro negativ, tak i pro diapozitiv.

U skleněných podložek negativů bylo nejzávažnějším poškozením rozbití nebo počínající koroze skla. Skleněné podložky diapozitivů nebyly natolik rozbité, ale největším problémem bylo přilepení různých reziduí, především částí papíru, emulzních vrstev a podobně.

Citlivá vrstva negativů byla často znečištěna v různých intenzitách. Občasně se také objevovala vlákna plísni nebo krystalky různých nečistot. Ty nejvíce povodněmi poškozené negativy měly vrstvu neúplnou, rozpadlou na drobné dílky. Tyto části migrovaly v ploše, došlo k posunu obrazu nebo k částečné či úplné ztrátě obrazu. U některých negativů byla místy patrná „stříbrná zrcátka“³¹. U diapozitivů docházelo k obdobným degradacím citlivé vrstvy. Pouze u kolorovaných diapozitivů byly ještě působením vody vyplavovány barevné pigmenty. Při pozorování většího množství snímků vyšlo najevo, že žlutý a červený pigment jsou méně stabilní a jsou častěji vyplavovány, než modrý a zelený. U některých snímků nedošlo k úplnému odplavení barvy, ale jen k jejímu posunu. To mělo za následek i zajímavé dopady na výsledný obraz, například modré zbarvení osoby od okolní modré oblohy na snímku.

---

30 Podle dochovaných fotografií se většinou jednalo o pozitivity s želatinovou citlivou vrstvou.

31 „Stříbrná zrcátka“ je degradační projev solí stříbra, kdy dochází k migraci stříbrných solí na povrch, kde se následně tvoří metalické stříbro.

Specifický degradační charakter

Při průzkumu byla objevena i neobvyklá poškození. Povrch citlivé vrstvy některých negativů i diapozitivů byl nepřírozně lesklý a hladký, až zploštělý. Okraje rozpadlých částí vrstvy nebyly ostré, ale byly zaoblené, působily jako natavené ke sklu. Pod povrchem citlivé vrstvy se objevovaly drobné bublinky, které vytvářely drobné vyvýšeniny.

Tyto specifické degradační procesy vyvolaly několik důvodných otázek. Jednalo se o nějakou tehdejší formu povrchové úpravy, například lakování? Nebo se jedná se o změny povrchu vlivem použití jiného dezinfekčního prostředku? Vznikl tento lesklý vzhled dlouhodobým působením vody?

Podle stanovených dotazů se odvíjelo následné testování. Nejprve bylo zjišťováno testováním rozpustnosti, zda se jedná o lakovaný povrch. Ten se nepotvrdil. Dále byli dotazováni pracovníci Archivu AV ČR, zda v průběhu záchranných prací nepoužívali jiný dezinfekční prostředek, nebo zda mají nějaké záznamy o způsobu aplikace Ajatinu. Podle zjištěných informací byl v průběhu čištění používán pouze Ajatin. Přesnější informace o aplikaci roztoku, tedy v jak silné koncentraci a na které předměty byl použit, nejsou známy.

Během průzkumu byly zaznamenávány změny na povrchu. U vybraných vzorových snímků byla pořízena forma fotografické dokumentace i dokumentace získaná pozorováním pod mikroskopem.

Z průzkumu vyplývá, že některá poškození jsou obvyklá, dokonce se dá říci, že i předvídatelná. Naopak již zmíněné změny charakteru želatinové citlivé vrstvy, které se projevují změnou vzhledu povrchu a výskytem bublinek, je jev bezesporu neobvyklý. Několik snímků z průzkumu je přiloženo k textu v obrazové příloze příspěvku.

Směřování dalšího výzkumu

Z hlediska zaměření následného bádání je potřebné se zaměřit na problém nekontrolovaného použití dezinfekčních prostředků. Především vliv aplikované metody ponořením v lázni, druhu použitého dezinfekčního prostředku i zaměřením se na jeho použité koncentrované množství. V minulosti již proběhlo několik zajímavých výzkumů, které se většinou zabývaly účinností dezinfekčního prostředku. Bohužel se však méně zabývaly jeho možným destrukčním vlivem na konkrétní fotografický materiál či použitou techniku. Většina výzkumných studií popisuje působení na želatinovou fotografii na papírové podložce, přitom želatinová citlivá vrstva u fotografických skleněných desek má obdobné chemické složení, ale zcela jiný výrobní postup. Tyto rozdílné fyzikální vlastnosti dané jejich výrobou mohou po dlouhodobém uložení predikovat jiné reakce a následně vést k i jiným degradačním projevům.

Samozřejmě může nastat i komplikovanější situace, pokud posuzujeme vliv různých dezinfekčních metod a prostředků i u jiných fotografických technik, například

u různých druhů citlivých vrstev, tedy s albuminovou či kolódiovou citlivou vrstvou nebo s různými druhy plastových podložek.

Z toho vyplývá, že již nyní máme k dispozici několik nezpracovaných výzkumných podnětů, kterým stojí za to se v budoucnu věnovat.

Závěr

Na závěr studie je možné konstatovat, že přestože jsou přírodní katastrofy, konkrétně povodně, nepředvídatelným projevem přírodních živlů, jsou na ně v současné době díky předchozím zkušenostem již instituce a jejich pracovníci lépe připraveni, než tomu bylo před patnácti lety. Většina paměťových institucí má připravené a často i certifikované krizové plány. Pracovníci prošli v tomto směru mnoha praktickými workshopy či školeními. V rámci odborné knižní produkce vyšlo tiskem několik kvalitních publikací, které obsahují doporučené metody a materiály vhodné pro použití při záchraně kulturního dědictví. Přes všechny tyto důležité návodné informace zůstávají ještě stále oblasti nezjištěných či nepopsaných degradačních vlivů, které budou jistě dalšími výzkumy popsány, metodicky řešeny a možná i uspokojivě vysvětleny.

V současné době se v praxi nejvíce osvědčuje provádění průzkumu fyzického stavu, který může některá nová ohniska problémů objevit s určitým předstihem a tím současně předejít většímu možnému poškození, nejen fotografických dokumentů.

Die Fotoplatten heute – 15 Jahre nach den Überflutungen

Die Studie liegt eine Bewertung des aktuellen Zustands der von Überflutungen beschädigten Archivalien vor. Die Verfasserin vergleicht die Schäden nach den Überschwemmungen in Mähren im Sommer 1997 mit den Folgen der Hochwasserkatastrophe in Böhmen 2002. Gleichzeitig werden die Wasserschäden an dem Beispiel der Fotoplatten aus dem Personalbestand J.V. Daneš analysiert, der im Archiv der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik bewahrt wird.

Photographic plates today – 15 years after floods

The study is focused on evaluation of the current state of the archival documents damaged by the flooding. It states the comparison of the damage caused by the flooding in Moravia in summer 1997 and the catastrophic damage caused by floods in Bohemia in 2002. At the same time, the paper contains the analysis of the impact of water on photographic plates from the personal fund of J. V. Daneš that is stored in the Archives of the Czech Academy of Sciences.